

Osmanlıda Esnafın İşlediği Cürümler ve Karşılaştığı Müeyyideler Crimes Committed and the Sanctions Encountered by Tradesmen in the Ottoman Period

Talip ŞAHİN*

Öz

Osmanlı Devleti'nde Esnaf, halkın ihtiyaçlarının sorunsuz bir biçimde karşılanmasını amaçlayan ve bunu yaparken mal ve hizmet üretiminden tüketimine kadar bütün aşamaları içine alan, devletin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde tertipli bir biçimde işleyen bir model olarak kendisini bize göstermektedir. Devlet, esnaf birliklerini denetim altında tutmaktaydı. Esnafın mesleklerini icra ederken uyması gereken bir takım kaidelerin olduğu ve bunlara riayet edilmesi gerektiğini, hukuksal perspektiften incelenmesi önemlidir. Bilhassa ilgili otoritelerin esnafın işlemiş oldukları cürümler karşısında caydırıcı çözümler üretebilmesi için sorunların yerinde tespiti gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada Osmanlı esnafının işlemiş oldukları cürümler ve karşılaştığı müeyyideler incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı; esnafın işlemiş oldukları cürümleri ortaya koymak ve neticesinde karşılaştığı müeyyideleri vurgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada başta payitaht olmak üzere çeşitli şehirlerden örnekler verilerek çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için çaba sarf edilmiştir. Osmanlı esnaf camiasında en fazla karşılaşılan suçların başında; kaliteye ve belirlenen narhlara gereken önemin gösterilmediği ve özellikle halkın temel ihtiyaç kalemlerindeki düzensizlikler olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Esnaf, Ceza, Suç, Ticaret, Denetim.

Abstract

Tradesmen in the Ottoman Empire presents itself as a model that aims to meet the needs of the people without any problems, and while doing this, includes all stages from the production of goods and services to consumption, and operates in an orderly manner within the framework of the rules determined by the state. During this period, the State kept the trade unions under control. It is important to examine from a legal perspective some rules that tradesmen must comply with while performing their profession and the obligation to comply with them. In particular, it is necessary to determine the problems on-site so that the relevant authorities can produce deterrent solutions against the crimes committed by the tradesmen. In this direction, the crimes committed by the Ottoman tradesmen and the sanctions they faced have been examined in this study. The main purpose of the study is to reveal the crimes committed by the tradesmen and to emphasize the sanctions they have encountered as a result. For this purpose, this study has performed in an effort to clarify it by giving examples from various cities, especially the capital city. The most common crimes observed in the Ottoman tradesmen community include the lack of attention to quality and officially fixed prices, and irregularities especially in the basic needs of the people.

Keywords: Tradesmen, Crime, Penalty, Trade, Inspection.

Giriş

Osmanlı esnaf örgütü, kökenleri çok eskilere dayanan ve temellerini Türk-İslam kültüründen alan önemli bir teşkilattir. Dünya üzerinde büyük bir imparatorluk inşa eden Osmanlı'nın 1299'da başlayıp 1923 yılına kadar varlık göstermesinde sahip olduğu idari ve sosyal müesseselerinin önemi büyüktür. Özellikle XV. asrın ikinci yarısından itibaren devletin kurumları ve sosyal işlevlerini icra eden organizasyonlarında zirve yaptığı devir bu dönemdi. Esnaf teşkilatı da bunlardan bir tanesiydi. Ehemmiyetli bir kuruluş olan Osmanlı esnaf örgütü kendi bünyesinde hiyerarşik bir otoriteye sahip olmakla birlikte merkezi hükümet ve yerel yöneticilerle de bir harmoni içerisinde icraatlarını sürdürmekteydi. Osmanlı esnaf örgütü tarihsel kökenleri olan ve bu kökenlerden beslenen sistemli bir organizasyon yapısına sahipti (Şahin, 2020, s. 174). Fütüvvet ve ahilik geleneklerinin izleri Osmanlı'nın son dönemine kadar varlığını sürdürmüştür. Esnaf teşkilatı içerisinde birçok idareci bulunmakla beraber bunların görev ve yetki alanları belirgin bir şekilde bir birinden ayrılmaktaydı. Yerel anlamda teşkilatın en üst idarecisi aynı zamanda yerel yönetimin başı olan Kadı idi. Muhtesip, şeyh, kethüda, yiğitbaşı gibi idareciler de esnafın işlemiş oldukları cürümler ve bunların neticesinde esnafa

* Uzman, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, talipssahin@gmail.com

verilecek olan cezalar başta olmak üzere çeşitli konularda da salahiyet sahibiydiler (Şahin, 2020, s. 174).

Esnaflarda Suç ve Cezalar

Ceza, işlenmiş olan bir suça karşılık gelen yaptırımın adıdır. Osmanlı esnafları, işlemiş oldukları suçlardan dolayı çeşitli yaptırımlara tabii tutulmuşlardır. Osmanlı hukuk sistemi içerisinde esnafı ilgilendiren müeyyideleri çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Buna binaen, bedeni cezalar adı altında idam, katl-ı uzv (uzvun kesilmesi) ve celdeyi (dayak) sıralayabiliriz. Mali cezalar adı altında ise para cezalarını söyleyebiliriz. Bu cezaların dışında hapis, sürgün, prangabend (zincire vurma), kürek cezaları, hürriyeti engelleyici cezalar da bulunmaktadır. Bir diğer ceza türü olan manevi cezalar ise suçlunun tevbih edilmesi yani takdir edilmesi, azarlanması veya nasihat aracılığı ile uyarılması biçiminde teşhir edilmesi biçiminde uygulanan cezalardı (Ekinci, 2016, s. 338-343)

XV. yüzyılda esnafların işlemiş oldukları suçlar padişahların umumi ceza kanunnameleri ile tanzim ettiği suçlar sınıfına girmemekle birlikte, esnafların riayet etmesi gereken şartlar ihtisap kanunnameleri ve yasaknameler ile teşekkül etmektedir. Önceleri her vilayet için ayrı ayrı teşekkül ettirilen ihtisap kanunnameleri Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) tahta geçmesinden itibaren umumi ceza kanunnamelerinde geçtiği görülmektedir (Özdeğer, 1988, s.160-172; Akgündüz, 1990,s.286-296; Akgündüz, 2006, s.160-172). Kanuni Sultan Süleyman da (1520-1556) babası Yavuz Sultan Selim gibi tüm Osmanlı İmparatorluğunu kapsayan esnaf kollarının riayet etmesi gereken kaideler ve fiyatları ihtiva eden bir İhtisap Kanunnamesi tertip ettirmiş ve Umumi Ceza Kanunnamesi ile yayımladığı görülmüştür (Akgündüz, 1992, s. 322-330). Osmanlı'da esnafın kaidelere riayet edip etmediklerini kontrol etmek amacıyla padişah, tebdili kıyafet ile çarşı ve pazarları denetleyebildiği gibi sadrazamlar da esnafı denetlenmesinden birinci derecede sorumlu kişiler olduğu bilinmektedir (Demirtaş, 2010, s. 283-284). Taşrada bulunan esnafların denetimlerinin yapılması ise buralarda görevlerini ifa eden kadıların sorumluluğunda idi (Ortaylı, 2001, s. 69-73). Kadıların esnafları ilgilendiren konularda başlıca yardımcıları ise muhtesiplerdi (Ortaylı, 1994, s. 38-41).

XVI ve XVII. yüzyılda fiyatların yükselmesinde tesirli olan taşışlar ve sefer dönemlerinde ortaya çıkan mali yüke ek olarak karaborsacılık, kış aylarının sert geçmesi, yağmurların yetersiz olmasından kaynaklı kuraklık, kıtlık veya yağmurların aşırı yağması gibi iklimsel şartların dile getirilmesinde fayda olduğu görülmektedir (Altınay,2000, s.153-154; Kütükoğlu, 1983, s.10). Tahışlar ile beraber Zigetvar Seferi ile başlayan; batıda Avusturya, doğuda İran ile uzun bir müddet alan savaşlar fiyatların yükselmesi için uygun zemini hazırlamıştır. Fiyatların artmasında etkili olan bir diğer unsur, esnaf loncalarına kayıtlı olmayan yetkisiz şahısların esnaflık yapmaya başlaması esnaf camiası içerisinde hiyerarşinin bozulmasına ve esnaf arasında rekabete sebebiyet vermiştir. Özellikle taşışlar sonucunda gelirleri düşen bazı yeniçeriler ve sipahiler esnaflık yaparak kazançlarındaki düşüşü en aza indirmeye çalışmaktaydılar. Esnaflığı icra eden yetkisiz şahısların, yeniçeri ve sipahi gibi askeri sınıfa mensup şahıslar ile sınırlı olmayıp reaya sınıfından bazılarının da loncaya kayıtlı değillerken esnaflık yapmalarından dolayı mahkemece açığa çıkarıldığı veya saraya şikâyet edildiği bilinmektedir. 1584 yılında Bursa'da kasaplar kethüdası nezdinde mahkemeye tespit olunan Hasan b. Sunduk kasap ve çeyrekçi vafına sahip değiller iken kasaplık mesleğini icra etmekte ve mahalle aralarında hayvanları kesmekle suçlanmaları bunlara örnektir (Erdoğan, 2019, s. 209). Osmanlı Devletinde kurban ve pastırma yapmak niyetiyle kesimi yapılan hayvanlar dışında şehir içerisinde hayvan kesimi yapmak yasaktı. Bu işin icra edilmesi için ikamet alanlarının dışında tahsis edilmiş ve salhane olarak adlandırılan mekânlar olduğu bilinmektedir (Demirtaş, 2010, s.131;Altınay, 2000, s.157-158). Kasap esnafının satması gereken etin sadece salhanelerde kesilmesine izin verilmesi gibi diğer esnaf kollarının da

mallarını yine devlet tarafından tespit edilmiş özel mekânlarda ve pazar yerleri dışında satılması, mekân ihlali bağlamında esnafın işlediği suçlar kapsamına girmektedir. Örneğin un satışı yalnızca un kapanlarında icra edilmekte başka yerlerde satılmasına izin verilmemektedir (İnalçık & Anhegger, Kanunname-i Sultani Ber Müceb-i Örf-i Osmani, 2000, s. 36-59).

Esnafların işlemiş oldukları suçlara karşılık almış oldukları cezalar literatürde şöyle yer verilmiştir. Manevi cezalar başlığı altında ilk olarak uyarı cezası, esnafın işlemiş olduğu suçlarda en sık karşılaştıkları ceza idi. Genel itibariyle ilk ihlallerde suçlular uyarılmaktaydı. Lakin cezalar, suçun tekrerrür etmesi halinde daha ağır bir şekilde uygulanırdı (Demirtaş, 2008, s. 26). Uyarı cezalarının uygulandığı durumlardan biri sahte ürün üretip satmak idi. Bu duruma işin erbabı olmadığı halde yalnızca maddi gelir elde etmek amacıyla nişasta üretip satışını gerçekleştiren eşhasın ikaz edilmesi, ayrıca aldığı ürünün karşılığını vermeyen esnafa da ilk olarak ikaz edildiğine dair örneklerin olduğu bilinmektedir (Demirtaş, 2010, s. 283,284). Normal koşullarda öbür esnaflarla kıyasla çok daha ağır cezalara tabii tutulan fırıncılara bile ilk olarak uyarı cezası verildiği kayıtlarda yer almaktadır. İstanbul'da fırıncılık mesleğini ifa eden Osman adındaki esnaf ekmeğin gramajını düşürmesinden dolayı birçok defa uyarılmış lakin bu uyarıları dikkate almayarak suçunda ısrar edince Seddülbahir'de kalebentlik cezasına çarptırıldığı görülmüştür (BOA. C. BLD. 3172). Bir diğer örnekte ise İstanbul'da tavuk pazarında ekmek üreten yeniçerilerin otuz beşinci bölüğünden İbrahim adlı esnafın ekmeğin gramajının düşürmesinden dolayı tebdilen gezmekte olan sadrazam tarafından görülerek emr-i müşarunileyh ile Muhzır Ağa canibinde Kilidülbahir'e kalebent edildiği görülmüştür (BOA. C. BLD. 5563). Bir başka örnekte de İstanbul'da Sultanselim yakınlarında ekmekçilik yapan yeniçerilerin 56. Bölüğünden Cafer Bey'in ekmeğin gramajını düşürmesinden dolayı Seddülbahir'e sürgün edildiğini kayıtlarda görmekteyiz (BOA. C. BLD. 3378). Başka bir kaynaktan ise Payitahtın çeşitli mecralarında ekmekçilik mesleğini icra eden fırıncı, çörekçi ve simitçiler, pişirdikleri mamullerin gramajından çaldıkları tespit edildiğinde ilk olarak uyarılmış akabinde bu esnaf kolu suçlarında ısrara gidince ibret için Boğazkesen kalesinde hapis gibi ağır cezaya çarptırıldığı görülmektedir (BOA. C. AS-18082). Esnafların işlemiş oldukları cezalar karşısında karşılaştıkları bir diğer ceza türü teşhir cezası idi. Suçu işleyen kişilerin teşhir edilmesindeki gaye rencide edilmesi, işlemiş olduğu suçun tekrerrürünün önlenmesiydi. Toplum ve esnaf camiası bünyesinde çeşitli haksızlık ve yolsuzluklar nedeniyle rencide olan esnafın aynı hataya düşmeyeceği öngörülmüştür (Demirtaş, 2010, s. 295). Sahte ve kalitesiz mal üreten esnafa yukarıda sıralana cezaların yanı sıra mallarının imha edilmesi cezası da verilmekteydi (Thevenot, 1978, s. 161).

Esnaf tarafından satın alınan malların tamamı miri kantarcılarda tartılması ve vergilerinin ödenmesi icap ettiğinden miri kantarcılar dışında kaçak yollarla tartı işlemlerini gerçekleştirenlerin önüne geçilmesinin yanı sıra bu kantarlarda ölçüm yapan esnafın da hakkından gelinmiştir. Dükkânlarında halis olmayan tartı aletlerini bulunduran esnafların ölçü aletlerine mukataa emini tarafından el konulması ve bu ölçüm aletlerinin imha edilmesi emri verildiği görülmüştür (BOA.C. ML. 9274; Demirtaş, 2010, s. 297). Esnafların sıklıkla işledikleri suçlardan biri eksik ve mağşuş (saf ve halis olmayan, hileli) tartı ve ölçüm aletleri ile ticaretini icra etmek suretiyle halkı aldatmalarıydı. Bu halde uygulanan ilk ceza, bahsi geçen ölçü ve tartı aletlerine el konulması olmuştur (Koçu, 2002, s. 229). Osmanlı esnafının işlemiş olduğu suçlar karşılığında muhatap olduğu cezalardan bir diğeri rencide edilecek biçimde çarşı pazar dolaştırılmasıydı. Bu duruma Kilis'te vuku bulan şu örneği vermemiz yerinde olacaktır. Halkın temel besin kaynağı olan ekmeğin belirlenen narh fiyatının üzerinde satılması ve ekmeğin kalitesinin düşürülmesi sonucunda suçları tespit edilen fırıncıların para cezalarına çarptırıldıkları ve üretmiş oldukları ekmekleri boyunlarına takılarak ve yüzlerine mürekkep sürülerek halkın içerisinde teşhir edildiği kayıtlarda görülmüştür (Şahin, 2020, s. 51). Bir diğer örnekte hileli mal üreten esnafın kafasına tahta külah geçirilerek eşek üzerinde halk içerisinde

dolaştırılmış, bundaki gaye esnafı pişmanlığa sevk edip caydırmaktı (İnalçık, 1994, s. 116-119). Sahtekârlık yapan esnafın eşek üzerinde halk içerisinde gezdirilerek teşhir edilme usulü Bizans İmparatorluğunda da uygulandığı bilinmektedir (Köprülü, 2000, s. 145). Bütün bunların yapılmasındaki gaye esnafın bir daha bu suçları işlenmesinin engellenmek istenmesidir.

Esnafın işlemiş olduğu suçlardan dolayı kendilerine verilen bir diğer ceza türü mali cezalardı. Bunları dükkân kapatma, meslekten çıkarma cezası, dükkân yıkma cezası, malın müsadere edilmesi, malın imha edilmesi ve para cezası olarak sıralayabiliriz. Dükkân kapatma ve meslekten çıkarma cezası, esnafın ruhsatsız dükkân açması, esnaf nizama aykırı hareket etmesi, ihtiyaç fazlası iş yerlerinin açılması, devletin belirlemiş olduğu yerlerin dışında dükkânların açılması, çevreye rahatsızlık vermek, mesleğinin ilkelerinin dışında hareket etmek, iş yerlerinin maksatlarının dışında gayri meşru işlerle uğraşması gibi işlenen suçlardan dolayı dükkânın kapatılması ya da esnafın mesleğinden men edilmesi teşhir statüsünde olmakla beraber daha çok ekonomik bir kayba sebebiyet verdiği için mali bir ceza olarak kabul görmelidir. Hülâsa dükkânın kapalı olması veya meslekten ihraç edilerek ticari faaliyetlerden yoksun bırakılması esnafın mali bakımdan zarara uğraması neticesini doğurmaktadır (Demirtaş, 2010, s. 299) Ruhsatsız ve usulsüz bir biçimde açılan her ticarethaneye kapatma cezası verilmekteydi. Bu ticarethanelerden bir tanesi de dükkânlardı. Sorumluların dikkatlerini celb etmemek için kaçak yollardan açılan dükkânları genel itibarıyla çarşı merkezlerinde uzak yerlerde faaliyete geçiriyorlardı. Halkın ihtiyacını karşılayacak kadar dükkânın olmasına rağmen usulsüz yollarla şehrin ücra yerlerindeki mahalle aralarında müceddeden açılan dükkânların fark edildikten sonra kapatıldıkları görülmüştür (BOA. C. BLD. 732). Dükkân kapatılma ve meslekten ihraca örnek olarak Galata ve tevabiinde bulunan kebabçı, hoşapçı, ve çörekçi esnaflarının kethüdalrı, ihtiyar erbapları, on beş kişiden teşekkül eden esnaf topluluğu ve diğer esnaflardan teşekkül eden on kişilik esnaf erbabıyla Galata da bulunan bâb mahkemesine gelerek Todori adında bir zimminin kendi meslektaşları olduğunu fakat esnaf nizamına uygun olmayan işlerle meşgul olmasından dolayı kendisinden rahatsız olduklarını şerbetçilik mesleğini bile yapmasına izin verilmemesi konusunda şikayetlerini dile getirmişlerdir. Yapılan şikâyetler neticesinde esnafın haklı olduğu tespit edilmiş ve Todori'nin hem dükkânının kapatılmasına hem de meslekten men edilmesi uygun görülmüştür (BOA. C. BLD. 6586). Gayrimeşru yollarla iş yerlerinin açılması hemen hemen her meslek grubu içinde görülen bir durumdur.

Kadı nezdinde esnafa bazı ahvallerde meslekten çıkarılma cezalarının verildiği kayıtlarda görülmektedir. Meslekten atılmayı gerektiren cürümler arasında, iş yapmamak, vergi kaçırarak, arabozuculuk ve kargaşaya sebebiyet vermek, sahtekârlık yapmak, ahlaksızca davranışlarda bulunmak ve diğer esnaf kollarında işlerini icra eden kişilere karşı uygunsuz söylemlerde bulunmak gibi ahvaller yer almaktaydı (Demirtaş, 2010, s. 309).

Esnafın sorumluluğunu bilmemesinden dolayı karşılaştığı bir diğer ceza türü ise dükkânının yıkılmasıydı. Osmanlı esnafının sorumsuz davranmasından dolayı dükkânlarının kapatılması cezasına çarptırılması yaygındı (Koyuncu, 2020, s. 243; Koyuncu, 2022, s. 240-241). Lakin dükkânların yıkılma cezası için aynı şeyi söylememiz uygun olmayacaktır. Dükkân yıkma cezasının Osmanlı Devletinde 1623-1640 yılları arasında hükümdarlık yapan IV. Murat devrinde uygulandığı bilinmektedir. Bu devirde tütünle birlikte kahvenin de içilmesi yasaklanan kahvehaneler, fitne yuvaları haline dönüştükleri münasebetleriyle yıkılmışlardır. Kahvehanelerin kapatılmasına örnek olarak Kasımpaşalı Kahveci İbişin kahvehanesine erâzil şahısları topladığı gerekçesi ile kahvehanesinin yıkılmasına ve kendisinin de Bozcaada'ya sürgününe karar verildiği bilinmektedir (BOA. C. ZB. 3665). Bir diğer örnekte de Galata, Üsküdar ve Boğaziçi sahillerindeki kahvehanelerde ve kayıklarda saz ve tarab ile edebe aykırı haller gösterenlere engel olunması konusunda Bostancıbaşı'na yazılan bir emirin olduğunu görmekteyiz (BOA. C. ZB. 3467). Sürgün cezalarının yalnızca esnafa değil esnafa zarar veren

kişilere de verildiğini şu örnekte görebilmekteyiz. 1714 yılında faaliyet gösteren Okçu İzzeddinli, Amiki, Şeyhler ve Hoştivanlı Cemaatlerine bağlı olan bir takım eşkıyaların halkın mallarını gasp etmeleri neticesinde sürgün edildikleri bilinmektedir (Koyuncu, 2020, s. 233).

Osmanlı esnafının karşılaştığı cezalardan bir diğeri de malın müsaderesi ve imha edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet nezdinde büyük orandaki mala ve ticarethanelere el konulması ya da esnafın iş yerlerine el konulması; Dükkânların, cürüm işleyen esnaftan alınıp işini layıkıyla yerine getiren ve nizama uygun hareket eden esnafa devr edilme cezasının, kısacası müsaderenin en fazla uygulandığı cürümler, Osmanlı vatandaşlarının beslenmesi konusundaki ihlaller, sahte ve hileli mal üretmek halkı kandırma, kaçakçılık, hayvana eziyet edilmesi, devlete ya da vakıflara olan borcunu yerine getirmemesi gibi usulsüzlüklerdir (Altınay, 1988, s. 109; Demirtaş, 2010, s. 312). Müsadere cezasının verildiği durumlardan biri de Osmanlı sınırları içerisinde kaçak malların ele geçirildiği zamanlardı bilhassa Osmanlı payitahtına getirilmesi gereken zahirenin daha fazla kazanç elde etmek gayesiyle payitaht dışındaki yerlere götürülerek ecnebi tüccarlara fahiş fiyata satması, ehemmiyetli bir cürüm olmasının yanı sıra sıklıkla görülen bir yolsuzluktu. Böyle durumlarda zahireyi satan esnaftan ücretleri geri alınır ve ecnebi tüccara parası iade edilirdi akabinde ele geçirilen zahireye de el konulurdu. Bir diğer olayda da gemilerle Osmanlı payitahtına zahire getirme görevini üstlenen tacirler getirmiş oldukları mallara yabancı madde kattıkları için gemileri Tersane-i Âmirede bağlandığı bilinmektedir (Orhunlu, 1966, s. 109-134). Geçici olduğu bilinen bu ve buna benzer cezalar ile zahire kaçakçılığına ve hasarlı ürün satma işine giren esnafın bu suçlara bulaşmaması için çaba sarf edilirdi. Cism-i devlete borcu olup ve bunu ödemeyip kaçan esnafın maruz kaldığı cezaya şöyle bir örnek ile yer verebiliriz;

Unkapanı'nda Mısırlı değirmeni demekle maruf dört horoslu uncu değirmenin müsteciri Agop firar eylediğinde merkumun deynine mukabil değirmen mirice zapt olunmakla merkumun deynini on sene zarfında taksiten tediye eylemek üzere değirmenin Mehmet Emin'e verildiği görülmüştür (BOA. C. BLD. 324).

Osmanlı esnaflarının işlemiş oldukları cürümler karşılığında karşılaştığı cezalardan bir diğeri de para cezalarıydı. Bu cezanın yürürlüğe girmesi genel itibariyle esnafların denetimleri sırasında narha aykırı hareket eden esnafın tespiti ile olurdu. Narha riayet etmeyen esnaflara para cezasının yanı sıra dayak ve hatta idam cezasının verildiği bilinmektedir (Şahin, 2020, s. 33). Esnafın ticaretini üretmiş olduğu malın gramajına dikkat etmemesi para cezası almasına sebebiyet vermekteydi. Verilen para cezalarının bir diğer sebebi ticareti yapılan malların kalitelerinin bozulmasıydı. Osmanlı tebaasının temel besin kaynağı olan ekmeğin tespit edilen miktarın altında tutan fırıncıdan, nizama uymamasından dolayı cerime adı altında para cezası verildiği kayıtlarda yer almaktadır (Barkan, 1942, s. 326; Demirtaş, 2021, s. 169-185). Esnafların narhlara riayet etmemeleri ile ilgili olarak Ayntab şehrinde vukuu bulan şu örnekleri sıralayabiliriz, XVI. Yüzyıldaki bir narh kaydında Hacı İbrahim adındaki esnafın kızıl üzümün her batmanı için Muhtesip Abdullah tarafından 3,5 narh belirlediği halde 4 halebi akçeye sattığı bir diğer şikayette Kasap Şaban adındaki şahsın elinde bulunan kuyruk yağının narh bedelinin 11 akçe iken 12 akçeye sattığıdır (Şahin, 2020, s. 50).

Esnafın işlemiş oldukları cürümlerden dolayı karşılaşmış oldukları bir diğer ceza türü bedeni cezalardır. Bunlar sırasıyla dayak cezası, kulağından duvara çivileme ve idam cezalarıdır. Dayak cezası, uygulanan cezalar içerisinde hafif cezalar arasında yer almakla beraber hapis ve sürgün gibi ağır cezalara alternatif olarak düşünülen alt ceza olarak tasarlanmıştı. Bu ceza narha riayet etmeyen esnaflara verilirdi (Demirtaş, 2010, s. 315; Şahin, 2020, s. 33). Bu ceza sıklıkla halkın temel besin kaynağı olan ekmeği üreten fırıncı esnafına verilmekteydi. Tutuklama ve idam cezalarını da yerine getiren Subaşı ve Asesbaşı, dayak cezalarını da esnafı teftiş esnasında uygularlardı. (Uzunçarşılı, 1988, s. 141,142; Demirtaş, 2010, s. 317). Dayak cezasını hak eden esnafın yaşına ve statüsüne bakılmaksızın falakaya yatırılarak cezası verildiği görülmektedir

(Barkan, 1942, s. 336). Esnafa verilen bir diğer dava da kulağından duvara çivileme cezasıydı. Bu ceza türü sıklıkla rastlanılan bir ceza olmamakla birlikte bilhassa nizama aykırı iş yapan fırıncı esnaflarına uygulandığı bilinmektedir (Barkan, 1942, s. 326). Esnafa verilen bu ceza, aynı zamanda devletin beslenme mevzusuna ne kadar önem verdiğini bize göstermektedir. Bu cezanın esnafı rencide edecek biçimde uygulanmasındaki asıl gaye, herhangi bir haksızlık ve sahtekârlığa meyil gösterenlerin halkı kandırmasını engellemek olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı hukuk sisteminde gördüğümüz bir diğer ceza türü, içlerinden en ağırı olan idam cezasıydı. İdam cezalarına sıklıkla rastlanılmasa da nizama uygun hareket etmeyen esnaf temsilcileri ya da görevlilerine bu cezanın uygulandığı görülmektedir. Bilhassa narha uyulmadığı durumlarda bu cezaya başvurulduğu bilinmektedir. Buna binaen sebze ve meyve ticaretini yapan esnafın mallarını karıştırmamaları ve yönetimin belirlemiş olduğu mekânlarda satmaları kanunla belirlenmişti buna aykırı davrandıkları durumlarda idam cezasına çarptırılmışlardır (Ergin, 1995, s. 381-393; Demirtaş, 2010, s. 319,320). Ayrıca, İstanbul da çıkan yangınlar neticesinde yıkılan dükkânlara çeşitli sebeplerden dolayı tekrar inşasına izin verilmemiştir. Bu dükkânlar daha çok kahvehaneler, üst katları bekâr odaları olarak kullanılan dükkânlar ve bazı hanlardı. Tekrardan yapılmasına izin verilen dükkânlara ise bir takım fiziki kriterler getirilmiştir. Bunlara riayet etmeyip bu binaları tekrar inşa eden neccar ve duvarcı esnafının idama mahkûm edilmelerini örnek olarak verebiliriz (Demirtaş, 2010, s. 320). Osmanlı hukuk sisteminde idam cezası en ağır ceza olması münasebeti ile bu ceza doğrudan verilmezdi öncesinde hukuk sisteminde yer alan diğer cezalar uygulanırdı. Eğer kişi suçu ısrarla sürdürürse idam cezasına mahkûm edilirdi.

Osmanlıda suç işleyen esnafın karşılaşmış olduğu bir diğer ceza türü hürriyeti bağlayıcı cezalardı. Bunları hapis, sürgün, kalebentlik ve kürek cezaları olarak sıralayabiliriz. Sıralanmış olan bu cezalar, hemen uygulanmazdı esnaf işlemiş olduğu suçu tekerrür ederse uygulanırdı. Kadı tarafından verilen hapis cezaları çeşitli adalarda ve kalelerde uygulanırdı. Payitahtta verilen uzun süreli cezalar ise Baba Cafer, İplikhane ve Tersane hapishanelerinde uygulanmaktaydı (Demirtaş, 2010, s. 322). Çevresi yüksek duvarlarla çevrilmiş olan bu hapishanelerin dışardan yalnızca çatıları görülmekte ve duvarlarında pencere olmayıp ışığı yalnızca çatıdan almaktalardı (Bostan, 2003, s. 11,12). Yine kadı canibinde suç işleyenlere verilen kısa süreli cezalar kolluk bodrumlarında ve mahkeme binalarının bodrumlarında infaz edilirdi. Verilen cezaların yalnızca hapishanede uygulamakla kalınmaz gündüzleri ağır işlerde amale olarak çalıştırılırlardı (Kınaylı, 1971, s. 5325; Demirtaş, 2008, s. 109). Yine kadı cihetinde uzak mecralara sürgün ve kalebent edilen esnafın bilhassa Bozcaada, Tekfurdağı günümüzdeki Tekirdağ ili, Limni, Magosa ve Seddülbahir Kalelerine gönderildiği bilinmektedir (Demirtaş, 2008, s. 108; Demirtaş, 2010, s. 322). Sürgünün yapıldığı yerlerden birinin Midilli adasının olduğunu; Midilli'de bulunan zeytinyağlarının halka satılmak üzere payitahta gönderilmesi emredildiği halde bazı muktekirlerin (vurguncu) bu yağları saklamalarından dolayı sorumluların buraya sürgün edildiğini kayıtlarda görmekteyiz (BOA. C. BLD. 5868). Sürgün ve kalebentliğin Kilidülbahir ve Seddülbahir'e yapıldığını, Odun kapısı ve Bahçe kapısı gibi iskelelere gelen odunların kara reis namında bazı muktekirler canibinde götürü alınarak pahalı satılmak suretiyle halkı zarara uğratmalarından dolayı isimleri belli olan on sekiz şahsın dokuzunu Seddülbahir ve dokuzunu Kilidülbahir'e kalebent edilmelerinden biliyoruz (BOA. C. BLD. 3370). Esnaflara verilen hapis ve kalebentlik cezalarının, esnafın müşteriye hileli mal satması, kuyumcuların sahte altın ya da gümüş satması, piyasaya hileli para sürmeleri ve kuyumcuların satmış oldukları malların damgasız olması gibi sebeplerin olduğu görülmektedir (Altınay, 1988, s. 6). Ayrıca belirlenen narhın üzerinde ürün satılması, fırıncı esnafının ekmeği iyi pişirmemesi ya da fırında kullanılan unun içerisine çeşitli yabancı maddelerle kalitesinin düşürülmesi, kasapların dükkânlarında et bulundurmamaları, satmış oldukları ürünlerin ölçümünde sahtekarlık yapmaları, esnafın halka bozuk mal satması,

esnafın kaçak yollarla dükkân açmaları, belirlenen sayının üzerinde dükkân açılması ve esnafın hırsızlık yapması neticesinde hapis ve kalebentlik cezalarına çarptırıldıkları görülmüştür.

Esnafların karşılaştıkları bir diğer ceza türü kürek cezasına çarptırılma cezasıydı. Osmanlı deniz kuvvetlerinin kürekçi ihtiyacını tedarik ettiği kaynaklardan biri kürek cezasına çarptırılan mücrimlerdi. Bu cezaya çarptırılan mücrimler genellikle Tersane-i Amire zindanında hapsedilmekteydi. Bu mücrimler yalnızca deniz kuvvetlerinde değil aynı zamanda kürekçi ihtiyacı olanlarda merkeze bildirmesi kaidesi ile onlara da kürekçi tedarik ediliyordu (Bostan, 2003, s. 187). Bilhassa gayrimüslim tebaa için geçerli olan bu ceza esnafın çeşitli cürümler işlemesi neticesinde uygulanan bir cezaydı. Günümüzde İstanbul'un Fatih semtinde bulunan Vezneciler 'deki hamamın külhancıları olarak çalışan zimmiler fuhuş ve ahlaka aykırı işlerle iştigal olduklarından bu cezaya çarptırılmışlardır. Unkapanı'nda çarşıda gece bekçiliği görevini ifa eden zimmînin biri orada bulunan kuyumcu dükkânındaki malların bir kısmını sirkat (çalmak) etmiş, yakalanmasının akabinde suçunu bil'itiraf (kabul) etmiş bundan dolayı kürek cezasına çarptırıldığı görülmektedir. (Demirtaş, 2010, s. 340). Esnafların devlete vermekle yükümlü olduğu vergiyi vermemeleri de bu cezaya çarptırılma sebebiydi (Şahin, 2020, s. 33).

Gayrimüslim esir tacirlerinin kendi dindaşlarına Müslüman esir satmaları mühim bir suç olarak görülüyordu neticesinde yakalananlar bu cezaya çarptırıldıkları görülmüştür (Tehin, 2008, s. 186). 1550 yılından itibaren artmaya başlayan küreğe çarptırılma cezalarının birçok suç için uygulandığı bilinmektedir (İpşirli, 1982, s. 206,207). İşlemiş oldukları cürümlerden dolayı kürek cezasına çarptırılanlar mücrimlerin yaşlı ve hasta olmamaları gerektiği gibi, detaylı bir şekilde araştırıldıktan sonra mücrim olduğu tespit edilmesinin akabinde kürek cezasına çarptırılırlardı (Demirtaş, 2008, s. 109).

Osmanlı hukuk sisteminde verilen cezalar arasında son olarak değineceğimiz sürgün cezası yukarıda değinmiş olduğumuz kürek cezasından daha ağır bir ceza olduğunu kayıtlarda yer alan belgelere dayanarak söyleyebiliriz. Çünkü önceleri kürek cezasına çarptırılan esnafın nefsinin ıslah olmadığı ve neticesinde sürgün cezasına çarptırıldığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak, Esirci Bitli Ömer'in yanında bulunan cariyelerini gündüzleri çeşitli evlere ve hamamlara göndererek hırsızlık yaptırdığından dolayı cariyeleri ile birlikte Bursa'ya sürgün edilmiş, cezaları sona ermesinin akabinde İstanbul'a avdet ettikten sonra aynı sirkatleri icra etmelerinden dolayı Ayşe adındaki bir Arap cariye ile beraber Limni adasına sürgün edildiği görülmektedir (BOA. C. ZB. 4444). Ayrıca izinsiz olarak dükkân açıp ikazlara rağmen suçunda ısrar eden esnafın, dükkânlarının kapatılmasının haricinde sürgün ile de cezalandırıldıkları bilinmektedir. Eski ekmekçiler kethüdalarından Kebecioğlu Hacı Mustafa'nın ekmekçi esnaflarından haksız yere para alması hasebiyle şikâyet edilmiş ve neticesinde kendisinin değirmeni ve fırını kapatılmıştır. Lakin Hacı Mustafa tekrardan bir değirmen alıp ve bir fırın açarak esnafın işlerini bozmaya ve müdahale etmeye başlaması neticesinde yirmi bir kapan-ı dakik Müslüman tacir ve ekmekçilik görevini ifa eden yüz ermeni esnafın şikâyeti neticesinde, esnafın şikâyetini uygun gören mahkeme kendisini taşraya sürgün etmiştir (BOA. C. BLD. 1017). Esnaflar, bilhassa işlemiş oldukları cürümlerde ısrar etmeleri neticesinde sürgün cezalarına çarptırılmaktalardı. Bu cezanın uygulanmasındaki asıl gerekçe kişinin ıslah olmasını sağlama düşüncesi idi. Literatürde çoğunlukla bu gerekçeye yer verildiği görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren esnafların işlemiş oldukları suçları ve bu suçlar karşılığında almış oldukları cezaları ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Literatür araştırması neticesinde; Esnaf ve tacirlerin ticaretlerinde yapmış oldukları yolsuzluklar neticesinde karşılaşmış oldukları cezaların başında, bağımsızlıklarını engelleyici

cezalar yer aldığı görülmüştür. Bunların sırasıyla hapis, kalebentlik, küreğe çarptırılma ve sürgün cezaları olduğuna bilinmektedir. Esnaf ve tacirlere uygulanan cezalar belli başlı mekânlarda yerine getirilirdi. Esnafın, çeşitli cezalara çarptırılmalarının en büyük sebepleri, narha riayet etmemeleri, kusurlu mal üretip satmaları, halkı aldatmaları, belirlenen dirheme uymamaları, karaborsacılık yapmaları, kaçakçılık yapanları, ihtiyaç fazlası dükkân açmaları neticesinde haksız rekabete yol açmaları, malın kalitesini düşürmeleri, üretmiş olduğu ürüne yabancı madde katmaları, esnaf arasında bozgunculuk çıkarmaları, esnafın terbiyesi ile bağdaşmayan suçlara yeltenmeleri, hırsızlık yapmaları, esnafın meslek ahlakına uymaması, borcunu ödememesi, ruhsatsız dükkân açmaları, mesleği ile alakalı olmayan gayrimeşru işlerle uğraşmaları, dükkânlarında bulundurulması gereken ürünlerin bulundurulmaması neticesinde halkı mağdur etmesi, fiyat ve kalite düsturunu ihlal etmesi, uzmanlığı olmadığı bir alanda ticaret yapmak ve böylece o işte uzman olan kişinin alanına müdahale etmek biçiminde özetleyebiliriz. Saymış olduğumuz bu suçları işleyen esnafın cezalandırılması ve denetlenmesinden sorumlu olan kişiler ise sadrazam, kadı, muhtesip, arpaemini, subaşı ve bunların yardımcıları olduğu çalışmamızda görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BOA. C. AS. 435/18082. (H.28.12.1181). (M.16.05.1768).
 BOA. C. BLD. 22/1017. (H.20.08.1219). (M.24.11.1804).
 BOA. C. BLD. 61/3008. (H.12.10.1170). (M.30.06.1757).
 BOA. C. BLD. 64/3172. (H.28.12.1181). (M.16.05.1768).
 BOA. C. BLD. 7/324. (H.07.02.1196). (M.22.01.1782).
 BOA. C. BLD. 68/3370. (H.29.04.1181). (M.24.09.1767).
 BOA. C. BLD. 68/3378. (H.15.01.1185). (M.30.04.1771).
 BOA. C. BLD. 112/5563. (H.25.03.1182). (M.09.08.1768).
 BOA. C. BLD. 118/5868. (H.29.08.1178). (M.21.02.1765).
 BOA. C. BLD. 132/6586. (H.29.11.1177). (M.30.05.1764).
 BOA. C. BLD. 15/732. (H.15.01.1145). (M.08.07.1732).
 BOA. C. ML. 223/9274. (H.12.04.1181). (M. 07.09.1767).
 BOA. C. ZB. 70/3467. (H.30.01.1177). (M.10.08.1763).
 BOA. C. ZB. 74/3665. (H.30.07.1123). (M.13.09.1711).
 BOA. C. ZB.89/ 4444. (H.12.09.1144). (M.09.03.1732).

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri* (Cilt II). İstanbul: Fey Vakfı.
 Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri* (Cilt IV). İstanbul: OSAV.
 Akgündüz, A. (2006). *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri* (2 b., Cilt I). İstanbul: OSAV.
 Altınay, A. R. (1988). *On birinci asrı hicri'de İstanbul hayatı (1592-1688)*. İstanbul: Enderun Kitap Evi.
 Altınay, A. R. (1988). *On ikinci asr-ı hicri'de İstanbul hayatı (1689-1785)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
 Altınay, A. R. (2000). *Onuncu asr-ı hicride İstanbul hayatı* (2 b.). (A. Soysal, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı.
 Barkan, Ö. L. (1942). XV. asrın sonunda bazı büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tespiti ve teftişi hususlarını tanzim eden kanunlar. (5), 326-344. İstanbul: TVD-I.
 Bostan, İ. (2003). *Osmanlı bahriye teşkilatı: xvü yüzyılda tersâne-i âmire*. Ankara: TTK.

- Demirtaş, M. (2008). *Osmanlıda fırıncılık on yedinci yüzyıl İstanbul örneği*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Demirtaş, M. (2010). *Osmanlı esnafında suç ve ceza, İstanbul örneği, h1100-1200 / m1688-1789*. Ankara: Birleşik.
- Demirtaş, M. (2021, 09 20). *İstanbul fırınlarının buğday ve un ihtiyacının karşılanmasında görülen usulsüzlükler ve uygulanan yaptırımlar*. (B. E. Üniversitesi, Prodüktör) 09 20, 2021 tarihinde <https://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-2/23-mehmet-demirtas.pdf> adresinden alındı
- Ekinci, E. B. (2016). *Osmanlı hukuku adalet ve mülk*. İstanbul: Arı Sanatevi.
- Erdoğan, A. (2019, Şubat). Suç ve ceza: Osmanlı toplumunda bireysel suçlar ve cezalar (1559-1609. 208. Sivas: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i umum- belediyye* (cilt 1). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- İnalçık, H. (1994). İaşe-Osmanlı dönemi. *iii*, 116-119. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İnalçık, H., & Anhegger, R. (2000). *Kanunname-i sultani ber müceb-i örf-i osmani* (2 b.). Ankara: TTK.
- İpşirli, M. (1982). XVI. asrın ikinci yarısında kürek cezası ile ilgili hükümler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*(12), 203-248.
- Kınaylı, H. (1971). Esnaf, İstanbul esnafı. *x*, 5314-5334. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Koll.
- Koçu, R. E. (2002). *Tarihte İstanbul esnafı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Koyuncu, M., (2020), (Ed: Yunus Emre Tansü),"XVIII. yüzyılda Kilis ve çevresindeki aşiretlerin eşkıyalık hareketleri", *Kurmancan Datka Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-IV*, Gaziantep, ss. 221-251.
- Koyuncu, M., (2022), XVIII. yüzyılda Kilis ve havalisindeki aşiretler (iskan ve eşkıyalık), (Ed: Doç. Dr. Serhat Kuzucu), Kilis: KİTAM Yayınları.
- Köprülü, F. (2000). *Bizans müesseselerinin osmanlı müesseselerine tesiri*. İstanbul: Alfa.
- Kütükoğlu, M. S. (1983). *Osmanlılarda narh müessesesi ve 1640 tarihli narh defteri*. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Orhunlu, C. (1966). Osmanlı Türkleri devrinde İstanbul'da kayıkçılık ve kayık işletmeciliği. *İÜTD-XVI*, 16(21), 109-134. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101663> adresinden alındı
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve idare adamı olarak Osmalı Devleti'nde kadı*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'nde kadı . *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV, 69-73. İstanbul: İsam.
- Özdeğer, H. (1988). I.Sultan Selim kanunnamesi ve tahlili, Türk iktisat tarihi yıllığı. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi*(1), 160-172.
- Şahin, T. (2020). XVI. yüzyılda Ayntab esnaf teşkilatı. Kilis: Kilis Yedi Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tehin, R. (2008). *Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin gündelik yaşamları (1520-1670 istanbul örneği)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Thevenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*. (N. Yıldız, Çev.) İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı* (4 b.). Ankara: TTK.